

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Березовська-Савчук Н. А. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей.

У статті проаналізовано погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників на сутність понять «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність» у сучасному лінгводидактичному вимірі. З'ясовано змістові характеристики і визначальні ознаки цих понять, доведено важливість формування комунікативної компетентності студентів педагогічних вишів.

Ключові слова: компетенція, компетентність, комунікативна компетентність, мовленнєва культура.

Березовская-Савчук Н. А. Особенности формирования коммуникативной компетентности будущих учителей нефилологических специальностей.

В статье проанализированы взгляды отечественных и зарубежных ученых на сущность понятий «компетенция», «компетентность», «коммуникативная компетентность» в современном лингводидактическом измерении. Определены содержательные характеристики и определяющие признаки этих понятий, доказана важность формирования коммуникативной компетентности студентов педагогических вузов.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, коммуникативная компетентность, языковая культура.

Berezovska-Savchuk N. A. Features of formation of communicative of future teachers of non-philological specialties.

The article analyzes the views of native and foreign scientists on the nature of the concepts of «competence», «competency», «communicative competence» in modern linguodidactic dimension. It was found the characteristics and defining features of these concepts, proved the importance of formation of communicative competence of students of pedagogical universities.

Keywords: competency, competence, communicative competence, linguistic culture.

В умовах інтеграції України до світового співтовариства інтенсивно здійснюється модернізація системи освіти, що в свою чергу передбачає вирішення комплексу педагогічних проблем. До них належить і проблема якісного формування професійних компетентностей учителів, адже трансформаційні процеси в освітньому просторі мають виразну прагматичну орієнтацію і вимагають підготовки компетентних педагогів, здатних реалізовувати знання й уміння в професійній діяльності. Постає необхідність формування в майбутніх фахівців системи життєво значущих знань, умінь, навичок, розвитку здатності використовувати свій особистісний потенціал.

Здібності педагога до соціально-педагогічного спілкування, до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій і подолання комунікативних бар'єрів у педагогічному процесі належать у сучасній науці про комунікацію до актуальних питань. Наявність у людини комунікативної компетентності розкриває перед нею широкий спектр можливостей для активної взаємодії з іншими людьми в різних сферах професійно-педагогічної діяльності [3, 87–92].

Формування професійного мовлення майбутніх учителів, підвищення їхньої мовленнєвої культури – одне з найважливіших завдань сучасної вищої школи педагогічного профілю. Мовленнєві вміння і навички відображають рівень сформованості комунікативних дій і є критерієм розвиненого мовлення людини, тобто складають комунікативну компетентність спеціаліста. Відповідно до цього фахова освіта вимагає оновлення й модернізації змісту культуромовної підготовки фахівців педагогічної освіти, формування мовної культурної компетентності в процесі професійного становлення майбутнього спеціаліста, переосмислення самої структури професійної підготовки.

Теоретичні засади компетентнісного підходу закладені в працях багатьох сучасних учених (В. Байденко, І. Зимня, Л. Карпова, А. Маркова, О. Пометун, В. Сластьонін, Л. Хоружа, А. Хуторський та ін.). Наукові основи фахової підготовки вчителя закладені в наукових розвідках таких відомих філософів, психологів, педагогів, як О. Абдулліна, А. Алексюк, Г. Балл, І. Зязюн, В. Кан-Калік, Н. Ничкало, В. Семиченко й ін. Професійно важливі якості майбутніх педагогів досліджували В. Буряк, Л. Кондрашова, З. Курлянд, С. Литвиненко, О. Плахотник, Р. Хмелюк та ін. Проблеми комунікативної компетентності приділяють увагу вітчизняні й зарубіжні вчені в галузі педагогіки і психології: О. Аршавська, Т. Бутенко, І. Воробйова, Н. Гез, Т. Дементьєва,

Ю. Жуков, М. Заброцький, Д. Ізаренков, О. Касаткіна, Б. Ломов, С. Максименко, Т. Мішеніна, А. Москаленко, Р. Мільруд, С. Петрушин, Л. Савенкова, Ю. Федоренко, S. Blum-Kylka, M. Canale, K. Korhonen, E. Levenstone, S. Savignon, M. Swain, E. Tarone та ін.

Аналіз наукових праць засвідчив, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки постає необхідність розв'язання різноманітних проблем, пов'язаних із низьким рівнем комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених проблемам професійної підготовки майбутніх учителів, питання формування різних сторін їх комунікативної компетентності залишається актуальним, що зумовлено невідповідністю вимог суспільства до компетентної в питаннях спілкування особистості та низьким рівнем комунікативної підготовки студентів у ВНЗ.

Визначальними категоріями компетентнісного підходу в освіті є поняття компетенції та компетентності, які в педагогічній науці досить ґрунтовно розробляються й різнобічно розглядаються, проте й до цього часу не мають однозначного змісту й визначення.

Термін «компетенція» (від лат. *competere* – бути здібним до чогонебудь) одним із перших ужив у своїх працях про мову німецький учений В. фон Гумбольдт, проте як лінгвістичний термін був уведений американським мовознавцем Н. Хомським, який розумів комунікативну компетенцію як здібність, необхідну для виконання певної мовленнєвої діяльності рідною мовою [10, с. 27].

Сутність визначення компетенції у тлумаченні сучасними дослідниками розкривається через поняття «знання», «уміння», «навички», «отриманий досвід» і «здібності», які надбано й розвинуто завдяки навчанню. Також компетенція отожднюється з колом питань, у яких людина добре обізнана (С. Бондар, Т. Бутенко, І. Галяміна, В. Кальней, Л. Мамчур, А. Хуторський, С. Шишов та ін.).

Компетентність, стосовно компетенції, виступає як інтегративне поняття, що характеризує людину як суб'єкт, який реалізує в практичній діяльності компетенції, якими він володіє. Ці поняття диференціюють таким чином: компетенція – це комплекс знань, умінь, навичок, який становить змістовний компонент навчання; компетентність – це властивості особистості, що визначають її здатність до виконання діяльності на основі сформованої компетенції [6, с. 142].

Отже, компетентність, на відміну від компетенції містить у собі елемент готовності до ситуації через особистісну характеристику людини, через перехід від якості знання до якості діяльності, яка може

бути нестандартною. І тому за своєю суттю поняття «компетентність» є значно ширшим від поняття «компетенція».

Безумовно, у вчительській діяльності виділяємо професійну компетентність (спрямованість на професійні знання) педагога, що є підвалиною професійної майстерності. Стосовно ж комунікативної компетентності вчителя доміантними вважаємо комунікативну діяльність, комунікативні вміння, які тісно пов'язані з іншими важливими структурними компонентами професійно-педагогічної діяльності. Вища освіта вимагає не тільки пояснення студентові мовних фактів, явищ, процесів, розуміння й інтерпретацію отриманої інформації, а насамперед – уміння на практиці використовувати набуті знання, тобто орієнтація робиться не на процес навчання, а на результат освітнього процесу – готовність випускника до подальшої професійно-комунікативної діяльності.

Уперше термін «комунікативна компетентність» у східнослов'янську лінгводидактику ввів М. В'ятунев. Учений розуміє комунікативну компетентність як здібність людини спілкуватися у трудовій і навчальній діяльності, використовуючи різні види мовленнєвого спілкування, задовольняти власні інтелектуальні потреби особистості [5, с. 38].

Н. Бутенко розглядає комунікативну компетентність як сукупність знань, умінь і навичок, що містять: функції спілкування й особливості комунікативного процесу; види спілкування й основні його характеристики; засоби спілкування (вербальні та невербальні); види слухання і техніки його використання; специфіку взаємодії з різними співрозмовниками; форми і методи ділової взаємодії; технології та прийоми впливу на людей; методи генерування ідей та інтеграції людей для конструктивної комунікації; самопрезентацію і стратегію успіху. Розвиток комунікативної компетентності, вважає науковець, є необхідною умовою ефективної професійної діяльності [1, с. 225].

Т. Вольфовська під поняттям «комунікативна компетентність» розуміє необхідний людині рівень сформованості досвіду, умінь і навичок міжособистісної взаємодії, що дозволяє успішно функціонувати в суспільстві з урахуванням власних здібностей і соціального статусу [4, с. 13]. Л. Мамчур вважає, що комунікативна компетентність – це здатність індивіда налагоджувати та підтримувати необхідні контакти в соціумі, сукупність знань, умінь і навичок у сфері вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття й відображення дійсності в різноманітних ситуаціях спілкування. Мовна компетентність особистості передбачає вміння оперувати засобами мови, добирати

ситуації спілкування, дотримуватись норм розмовно-літературного чи писемно-літературного мовлення; навичок і умінь швидкого, автоматичного, доречного вживання мовних засобів; здатність розуміти і висловлювати зміст (значення), породжувати нові мовні форми, вміння стилістично правильно користуватися всіма засобами мови. Особистість, крім знання мови, повинна вміти використовувати її в конкретному контексті й ситуації [8, с. 204].

Проаналізувавши погляди науковців, дійшли висновку, що комунікативна компетентність загалом становить комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні здібності, можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах життєвої діяльності. Серед різноманітних підходів до розуміння поняття комунікативної компетентності найбільш вдалим є трактування її як готовності до діяльності. Комунікативна компетентність тісно пов'язана із загальним культурним рівнем учителя й передбачає: наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні в найрізноманітніших сферах; наявність здібностей до педагогічної комунікації; здатність вступати в комунікацію з метою порозуміння; володіння педагогом сукупністю вербальних і невербальних засобів комунікації; набуття комунікативних умінь і навичок, володіння прийомами й засобами вирішення комунікативних завдань; володіння професійною термінологією та відповідними прийомами професійного спілкування й готовність до їх застосування на практиці.

У своїх дослідженнях Т. Бутенко визначає найбільш значущі структурні компоненти комунікативної компетентності: когнітивний, комунікативно-діяльнісний та оцінний. Кожний із виділених компонентів має свої особливості:

1. Когнітивний – формування теоретичних знань, зокрема знання про функції, форми, засоби, види спілкування; розуміння важливості спілкування в житті людини, усвідомлення необхідності формування комунікативної компетентності з метою входження в соціум, колектив, групу.

2. Комунікативно-діяльнісний – застосування комунікативних знань у навчально-професійному спілкуванні; формування комунікативних умінь: налагоджувати контакти з різними людьми у професійній діяльності; використовувати вербальні й невербальні засоби спілкування; відчувати та підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні; чітко й емоційно виражати свої думки й почуття; логічно, зв'язно будувати мовлення, вести дискусію, давати аргументовані відповіді на запитання; орієнтуватись в умовах спілкування; прогнозувати поведінку партнера.

3. Оцінний – уміння орієнтуватися в різних ситуаціях спілкування, оцінювати адекватність висловів, використання мовних засобів для висловлення власних позицій, адекватність використання невербальних засобів спілкування; уміння аналізувати свою поведінку й поведінку співрозмовника, прогнозувати результати спілкування [2, с. 9].

У соціально-педагогічній діяльності вчителя спілкування відіграє провідну роль, оскільки є основним засобом, за допомогою якого і в процесі якого реалізуються професійні завдання, здійснюється передача значного обсягу інформації. Ефективність спілкування передбачає знання всіх його компонентів, що забезпечують високий рівень володіння комунікативною компетентністю, яка сприяє професійному успіху й кар'єрному зростанню фахівця, допомагає йому почуватися впевнено в суспільстві, відповідати сучасним вимогам до професіонала.

Особливого значення набуває формування комунікативної компетенції у майбутніх педагогів нефілологічних спеціальностей. Анкетування студентів ДВНЗ «Криворізький національний університет» засвідчило, що деякі дисципліни, зокрема й фахові, викладаються російською мовою. Це негативно позначається на формуванні україномовної комунікативної компетенції майбутніх педагогів, призводить до заміни унормованого літературного мовлення російсько-українським суржигом, гальмує процес входження української мови в освітню і професійну сфери.

Уважаємо, що вивчення не тільки української мови (за професійним спрямуванням), а й фахових дисциплін має спрямовуватися на формування професійно зорієнтованих умінь і навичок досконалого володіння сучасною українською літературною мовою, стійкого інтересу до педагогічної комунікації, на оволодіння професійною термінологією та відповідними прийомами спілкування, комунікативно-професійними вміннями й навичками у вирішенні комунікативних завдань під час навчально-виховного процесу.

У ВНЗ під час вивчення спеціальних дисциплін відбувається ознайомлення не тільки з особливостями майбутнього фаху, а й з його мовленнєвим забезпеченням. Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із системи загальних і професійних знань, тобто опанування фахівцем наукового дискурсу професії. Для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування студенти-нефілологи повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології. Термінологічна лексика має важливе значення для наукової комунікації, сприяючи її інтелектуалізації, полегшує процес засвоєння знань і реалізації їх у майбутній фаховій діяльності, поглиблює

як фахові знання студентів, так і творчі [9, с. 62–64].

Гадаємо, що рівень засвоєння наукової термінології значно підвищиться за умов: а) урахування комунікативних потреб фаху студентів під час добору термінів для активного засвоєння; б) створення системи вправ, спрямованої на свідоме й міцне засвоєння студентами галузевих термінологічних одиниць і запобігання та подолання інтерферентного впливу; в) відбору оптимальних методів і прийомів навчання, що сприятимуть збагаченню активного словникового запасу студентів фаховими термінами; г) забезпечення навчання української наукової термінології відповідними методичними напрацюваннями (укладання російсько-українського словника-мінімуму найуживаніших у мовленні студентів термінів, добір дидактичного матеріалу фахового спрямування тощо) [7, с. 57].

Доцільним для формування фахової комунікативної компетентності на основі науково-професійної термінології є використання текстів зі спеціальності. Невеликих за обсягом, доступних за змістом, насичених словами, стійкими словосполученнями та граматичними конструкціями, характерними для мови спеціальності. Тільки на рівні тексту професійні терміни постають як цілісна комунікативна система, придатна для використання в певних робочих ситуаціях, а не як сукупність розпорошених лексем і синтагм. Термінологічна лексика організовує мовну структуру наукового тексту, значною мірою впливає на формування інформаційної основи висловлювання, сприяє усвідомленому засвоєнню фахових дисциплін, підвищує ефективність спілкування у подальшій професійній діяльності.

Самому викладачеві-мовнику складно організувати роботу над вивченням фахової термінології як системи, що слугує основою для опанування майбутньою професією, знайти інформативні тексти за фахом, із великої кількості термінів обрати найбільш уживані. Отже, перспективи виходу із цієї ситуації вбачаємо в тісній співпраці викладачів української мови з викладачами фахових дисциплін, у створенні інтегрованих методичних посібників з української мови, наповнених текстами, що несуть у собі базові знання для майбутніх спеціалістів, насичених найуживанішою фаховою термінологією, створенні перекладних словників-мінімумів фахових термінів і професійних сполук, укладанні тезаурусів, які б описували фахову термінологію в терміносистемі, тобто з урахуванням усіх родо-видових і логіко-понятійних зв'язків.

Отже, у структурі професійної компетентності майбутніх учителів

виділяють комунікативну, яка становить комунікативний потенціал особистості, що характеризує її комунікативні здібності, можливості й визначає якість і успішність її спілкування. Основними педагогічними умовами, за яких формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів відбуватиметься найбільш ефективно, є: застосування особистісно орієнтованого підходу у навчанні, спрямованого на розвиток діалогічної взаємодії у навчанні між викладачами і студентами; моделювання реальних професійних і виробничих умов спілкування з метою залучення кожного студента до практичної комунікативної діяльності; використання навчальних завдань і вправ, спрямованих на підвищення комунікативної активності студентів.

Подальшого вивчення потребують особливості впровадження інноваційних технологій навчання в процес формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Література

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 336 с.
2. Бутенко Т. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Т. О. Бутенко. – Вінниця, 2011. – 19 с.
3. Волкова Н. П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : дис. ... д-ра пед. наук / Н. П. Волкова – Дніпропетровськ, 2006. – 432 с.
4. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети / Т. Вольфовська // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13–16.
5. Вятутнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М. Н. Вятутнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.
6. Життєва компетентність особистості : [науково-метод. посібник] / [за ред. Сохонь Л. В. та ін.], – К. : Богдана, 2003. – 530 с.
7. Ляшук Н. Проблеми формування фахової мовної компетентності студента вищого технічного закладу південного регіону України / Н. Ляшук // Вісник СевНТУ. Серія: Педагогіка: зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2010. – Вип. 4. – С. 56–59.
8. Мамчур Л. І. Комунікативна компетентність особистості: її роль і значення в успішному спілкуванні / Л. І. Мамчур // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2006. – Ч. 2. – С. 203–209.
9. Тоцька Н. Методика роботи викладачів вищого технічного навчального закладу над українським професійним мовленням студентів / Н. Тоцька // Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 62–65.
10. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : Прогресс, 1972. – 164 с.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2015 р.